

development of personality as the main value of the society; national orientation in the content and forms of leisure; movement from monotony, unification to multifaceted forms of leisure; the use of regional and local features, traditions, customs, and ritual differences in the organization and content of leisure time; continuity and continuity of leisure forms; the unity of the efforts of the state, public organizations, the family and other social institutions in organizing the content of children's leisure time.

Originality. An important step for optimizing the leisure activities of children with special educational needs is the modernization of the forms and types of cultural and leisure activities. In the context of promoting the implementation of the main functions, socio-cultural leisure activities – developmental, educational, creative, and health-improving, it is appropriate to use: group forms of organization of children's leisure time, individual, specially developed for children with specific types of diseases.

Conclusion. Therefore, with the correct consideration of the peculiarities of the organization of leisure activities of children with special educational needs, teachers ensure the formation and satisfaction of the needs and interests of the cultural, spiritual and general development of children, the acquisition of social experience and the improvement of adaptation and preparation for independent life in society. The research carried out does not cover all aspects of the identified problem and requires further research into the peculiarities of the organization of leisure time for children with special educational needs.

Key words: Inclusive Education, Upbringing, Children with Special Educational Needs, Leisure Activities, Extracurricular Education.

References

1. Yezhova, T. Ye. (2012). Mystetstvo yak zasib realizatsii prava na vsebichnyi rozvytok ta uchast u kulturnomu zhytti ditei z osoblyvymy osvithnyimi potrebamy [Art as a means of realizing the right to comprehensive development and participation in the cultural life of children with special educational needs]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnologii – Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies*, 7 (25), 225–232. [in Ukrainian].

2. Zakon Ukrainy Pro okhoronu dytynstva vid 26.04.2001 No. 2402-III. St. 4 [Law of Ukraine on childhood protection from April 4, 2001 No. 2402-III. Art. 4.]. (2001). *kodeksy.com.ua*. URL: https://kodeksy.com.ua/pro_ohoronu_ditinstva/statja-4.htm [in Ukrainian].

3. Marynchenko, N. (n.d.). Orhanizatsiia dozvillia datei z osoblyvymy osvithnyimi potrebamy yak aktualna pedahohichna problema [Organization of leisure time for children with special educational needs as an actual pedagogical problem]. *zenodo.org*. URL: https://zenodo.org/record/5905779#.Y_z9i3b7Qkl [in Ukrainian].

4. Sykhomlynskyi, V. O. (1976). *Vybrani tvory. V 5-ty tomakh [Selected works. In 5 volumes]*. (Vols. 2). Kyiv: Soviet school. [in Ukrainian].

5. Flehontova, N. M. (2007). *Pedahohichna orhanizatsiia kulturnoho dozvillia shkoliariv [Pedagogical organization of schoolchildren's cultural leisure]*. Kyiv: Education of Ukraine. [in Ukrainian].

6. Tsybaliuk, N. M. (2001). *Sotsiologiia dozvillia [Sociology of leisure time]*. Kyiv: DAKKiM. [in Ukrainian].

Отримано редакцією 28.03.2023 р.

УДК 372.461:801.82

DOI: 10.31376/2410-0897-2023-2-52-197-205

ДО ПРОБЛЕМИ МЕТОДІВ ТА ПРИЙОМІВ ФОРМУВАННЯ ТЕХНІКИ ЧИТАННЯ В УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

Сіранчук Наталія Миколаївна

доктор педагогічних наук, професор кафедри початкової освіти
Київський університет імені Бориса Грінченка, Педагогічний інститут
e-mail: syrachuknata@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-0472-5861

У статті визначено та експериментально доведено ефективність методів та прийомів формування техніки читання в учнів початкових класів. Встановлено, що якість і ефективність освіти здебільшого залежить від методичної майстерності вчителя. Пошуки найбільш ефективних прийомів навчання нерозривно пов'язані з удосконаленням уроку, його змісту й структури, оскільки він є основною формою організації освітньої діяльності учнів. Учителі початкових класів прагнуть, щоб заняття з літературного читання залишали позитивні враження у свідомості кожного учня, оптимізували моральний, розумовий, емоційний, естетичний і мовний розвиток здобувачів початкової освіти, щоб у них формувався інтерес до книги, любов до читання, прищеплювали вміння і навички, корисні для життя і самоосвіти. Виробити в учнів уміння самостійно поповнювати свої знання можливо лише тоді, коли вчитель навчить кожного учня читати свідомо, швидко, правильно. Сформувати навички читання вголос допомагає система прийомів і вправ, що вдосконалюють зорове сприймання і вимову, а також сприяють синтезу сприйняття і розуміння.

Ключові слова: свідоме читання, швидке читання, правильне читання, зорове сприймання, вимова, синтез сприйняття і розуміння.

Постановка проблеми. Модернізація системи освіти України на засадах компетентнісного підходу уможливила ефективне підвищення якості початкової освіти. Пошук конкретних шляхів і способів удосконалення якості початкової освіти здійснюється в різних напрямках: поліпшуються методи навчання, створюються інноваційні технічні засоби навчання, нарешті, визначається його зміст. Підвищення якості навчання учнів початкової школи загалом залежить від розв'язання проблеми якісного навчання української мови зокрема. Сучасна початкова ланка освіти зорієнтована не тільки на грамотність учня Нової української школи, а й розвиток умінь самостійно поповнювати знання, орієнтуватись у стрімкому потоці наукової, суспільної й політичної інформації.

З огляду на ці вимоги формування в учнів умінь читати – одне з найважливіших завдань початкової освіти у НУШ. Реформування сучасної освіти досягло певних успіхів у його реалізації. Звичною стала увага до таких читацьких якостей учнів початкових класів, як правильність, усвідомленість, швидкість і виразність. З'явилася можливість не тільки спостерігати за становленням кожної з цих якостей, а й об'єктивно визначати результати навчання, тобто вміло керувати освітнім процесом. Цьому напряму методики навчання читати присвячено праці Т. Білявської, Н. Богданець-Білокаленко, Н. Васильківської, Т. Гарачук, С. Дубовик, Т. Качак, В. Науменко, І. Сухопарі та ін.

Якість і ефективність освіти здебільшого залежить від методичної майстерності вчителя [4].

Формулювання мети статті. Розкрити найбільш ефективні методи та прийоми навчання читати, які нерозривно пов'язані з удосконаленням уроку, його змісту й структури, оскільки він був і залишається основною формою організації освітньої діяльності учнів.

Виклад основного матеріалу. Учителі початкових класів прагнуть, щоб заняття з літературного читання залишали позитивні враження у свідомості кожного учня, оптимізували моральний, розумовий, емоційний, естетичний і мовний розвиток здобувачів початкової освіти, щоб у них формувалася інтерес до книги, любов до читання, прищеплювалися вміння і навички, корисні для життя і самоосвіти.

Виробити в учнів умінь самостійно поповнювати свої знання можливо лише тоді, коли вчитель навчить кожного учня (навіть і того, хто має уповільнене мислення, обмежені здібності) читати свідомо, швидко, правильно.

Оскільки процес читання включає в себе дві сторони: одну, що знаходить вираження в русі очей і мово-звуко-рухових процесах, й іншу, що виражається в русі думок, почуттів, намірів читця, викликаних змістом прочитаного, то перебіг процесу читання в досвідченого читача становить: оптичне сприйняття надрукованого чи написаного, відтворення звукової оболонки слова та мовних рухів, відтворення змісту прочитаного.

Перші два моменти – техніка читання – мають стати об'єктом прискіпливої уваги вчителя не тільки в період навчання грамоти, а й у всій подальшій роботі, аж поки в класі зникне поскладове читання взагалі, коли помилки стануть поодинокими, а темп читання наблизиться до темпу розмовної мови. Тільки тоді можна починати роботу над виразністю, що і є кінцевою метою навчання читати вголос.

Сформувати навички читання вголос допомагає система прийомів і вправ, що вдосконалюють зорове сприймання і вимову, а також сприяють синтезу сприйняття і розуміння.

У ході читання відпрацьовувати інформацію допомагають три складники. Перший – зоровий аналізатор (сприйняття тексту рухом очей), другий – мовний (інформація промовляється – артикулюється) і третій – слуховий (слухається мовленнєвий переказ сприйнятого). Важливу роль тут відіграє образ слова, оскільки воно пов'язане з певним змістом. Часто, дивлячись на слово при багаторазовому читанні, ми сприймаємо і букви, і його загальну форму, і слова у вигляді окремих образів та цілих частин фраз. Від ступеня розвитку зорового, мовленнєвого та слухового аналізаторів залежить і активність пізнавальної діяльності. Мовленнєвому розвитку учнів (особливо в перших класах) сприяють ігри, що є перехідним етапом до освітньої діяльності. Наприклад:

Гра «Доберіть слово». Мета: визначити рівень мовленнєвого розвитку і збагатити активний словник новими словами.

Пропонуємо дібрати до слів-предметів по 2-3-4 слова-ознаки або дії. Скажімо: *весна – рання, затяжна, стрімка; книга – цікава, товста, старовинна, художня; ялинка – гарна, струнка, зелена; питання – складне, просте, риторичне.*

Гра «Яке слово довше». Мета: розвивати фонематичний слух; розкласти слова на склади, звуки; визначити послідовність звуків. Рекомендуємо пари слів, наприклад: *година* чи *хвилина*, *змія* або *черв'як*, *день* чи *ніч*, *зима* або *весна*.

Гра «Створіть нове слово». Мета: відпрацювати техніку читання (проговорювання) одно-, дво-, трискладових слів, наголос; збагатити словник; закріпити вимову голосних та приголосних (твердих і м'яких) звуків.

Пропонуємо учням слова, а до них завдання:

1. Прочитайте слова одно- й двоскладові, з наголосом на I або на II складі; поясніть

багатозначність або значення наведених слів: *бак, рак, мак, лак, так, гак; дуб, зуб, чуб, куб; жук, сук, лук, буж; лити, пити, шити, жити, бити; сила, пила, шила, лила; чайка, лайка, байка;*

2. Замініть букву, що позначає голосний звук: *бак, бік, буж, бик, бек; дім, дам, дим; лук, лик, лак; нас, ніс; булка, білка, балка.*

3. Прочитайте слова, що різняться буквеним складом: *обберуть – обдеруть; влетить – злетить; поповз – заповз.*

Гра «Слова зі слова». Мета: розвивати зоровий, слуховий та мовний аналізатори, відпрацьовувати звуко-буквенний аналіз.

Пропонуємо до слів з підручника (*кіт, гастроном, тканини*) завдання:

а) із букв поданих слів скласти нові: *кіт – тік; гастроном – астроном, гном, трон, мат, том* та ін.; запишіть квазі-письмом слова, вказавши уже вивчені букви, що позначають голосні або приголосні (тверді, м'які) звуки.

Вправи, пов'язані з зоровим сприйманням, спрямовані, по-перше, на розвиток уважності до буквеного складу слова, тобто правильності читання, і, по-друге, на збільшення «поля читання», тобто на розвиток його швидкості.

Для формування в учнів уважності до буквеного складу слова дієвими є вправи на увагу вже з букварного періоду. Основою такої роботи визначено слова, дібрані вчителем із прочитаного на уроці тексту, й інші – з незначною відмінністю в буквеному складі. Учням пропонується прочитати ці слова і пояснити різницю в їх написанні та значенні. Наприклад, другокласники на уроці літературного читання опрацьовують оповідання. З метою відпрацювання учнівської уважності вчитель обирає з тексту кілька слів (не більше семи), а до них додає слова, відмінні за буквеним складом: *парта – карта, лайка – байка, лити – шити, жити – бити* тощо. Слова варто добирати так, щоб вони відрізнялися однією-двома літерами, префіксами і таке ін. На вправу вчитель відводить до однієї хвилини ще до початку роботи над текстом, щоб у процесі його читання учні не припускались помилок у цих словах.

У ході читання чітко сприймається текст, що перебуває у зоні ясного бачення. Завдяки периферичному зору частково помічається і текст навколо цієї зони. У процесі читання периферичний зір забігає наперед, нібито готуючи сприйняття для ясного бачення. Помітивши, спіймавши поглядом контури слова, на основі смислу вже сприйнятої частини тексту, читець може здогадуватися, яке слово буде далі і передбачати його. Оце передбачення й називається антиципацією. Розвивати її можна і варто уже з I класу. Бажано практикувати читання тексту, де спочатку даються слова з пропущеними окремими буквами, потім – речення з пропущеними словами. Наприклад, *Ма...а, Па...а, пар...а, ст...л, сні...; Діти читають..., Мороз скував... Зозуля гучно...* Учні зіставляють записаний на мультимедійній дошці текст з друкованим у підручнику. Самі складають твори-мініатюри за малюнком з подальшим написанням і прочитанням його.

Для розширення «поля читання» учнів доцільно використовувати метод моментального зорового сприйняття, котрий уможливорює розширити лексичний запас учня. В процесі використання вправ варто використовувати слайди або картки зі словами різного буквеного складу, зображеними друкованим шрифтом. Матеріал демонструється учням у певній послідовності на мультимедійній дошці.

Слайд 1. Односкладові слова:

- з двох літер: *ти, ім, п'ю, яр;*
- з трьох літер: *мак, рак, лак;*
- з чотирьох букв зі збігом двох приголосних на початку: *стіл, крем, кран, край;*
- з чотирьох букв зі збігом двох приголосних у кінці: *віск, міст, бант, банк;*
- з п'яти букв зі збігом трьох приголосних на початку: *страх, вкрив, збрив;*
- з шести букв зі збігом двох приголосних на початку і в кінці: *правда, кривда, трутні.*

Слайд 2. Двоскладові слова:

- з двох прямих складів з наголосом на першому: *поле, піна, море, горе;*
- з двох прямих складів з наголосом на другому: *поля, вода, коза;*
- перший – обернений наголошений, другий – закритий: *атлас, ордер;*
- перший – прямий, наголошений, другий – закритий: *берег, вісім, ворог;*
- перший – прямий, другий – закритий, наголошений: *багаж, запас, вагон;*
- зі збігом двох приголосних на початку, перший склад наголошений: *площа, прима, фраза;*
- зі збігом двох приголосних у середині, з першим наголошеним: *космос, маршал, майстер;*
- зі збігом двох приголосних у середині, з другим наголошеним: *ведмідь, мигдаль, мікроб;*
- зі збігом двох приголосних на початку і в середині, з першим наголошеним: *правда, старші;*
- зі збігом двох приголосних на початку і в середині, з другим наголошеним: *трамвай;*
- зі збігом трьох приголосних на початку, з першим наголошеним: *зброя, встала;*

Слайд 3. Трискладовими словами:

- з наголосом на першому складі: *вулиця, вудочка, курочка;*

- з наголосом на другому складі: *дорога, ворона, корова, учитель*;
- з наголосом на третьому складі: *молоко, бузина, барабан*;
- зі збігом двох приголосних на початку, перший склад наголошений: *грамота, вмилася*; другий наголошений – *вчинила*; третій наголошений – *глибина*;
- зі збігом двох приголосних у середині: *загадка*;
- зі збігом трьох приголосних на початку: *вставати, вкладати*;
- зі збігом трьох-чотирьох приголосних у середині: *потомство*.

Слайд 4. Багатоскладові слова:

фотоапарат, вчителька, енциклопедія.

Слайд 5. Слова на зразок: *кінець-кінцем, віч-на-віч, всього-на-всього та ін.*

Слайд 6. Складні речення, розділені на синтагми і записані «віршованим набором»:

Гніздо у білки,

як у пташки, утворене:

з гілок,

із галузок.

Важливо показувати кожний слайд класу протягом 0,5–1 секунди. На вправу відводиться на уроці до 1 хвилини: 10 секунд – на читання 10 слів (на урок добирається до 10 слайдів), а решта часу – на перевірку розуміння прочитаного. Оскільки ця вправа ігрова, їй можна дати назву «Впіймай слово» тощо.

До наступних шаблів складності вчитель може переходити не раніше, ніж переконавшись у тому, що кожен учень навчився швидко схоплювати поглядом слова певного типу.

Для вдосконалення вимови необхідно систематично практикувати вправи з розвитку мовлення учнів. Погане мовлення породжує нерозбірливе читання, що неминуче знижує рівень розуміння прочитаного. Необхідно домогтися, щоб мовлення кожного учня було чітким, розбірливим, досить голосним і, звичайно, правильним щодо орфоєпії.

Для закріплення у мовленні учнів правильних норм наголошення слів у виучуваному тексті можна визначити такий словник-мінімум:

2 клас

Наголос на 1-му складі: *кИдати, вИпадок, рАзом, рОзвідка, вРіші, вРішів, прИповідка, Олень, спИна, цАрина, немає чАсу, щИпці, грОшей, дрОва, зОзла, фОльга, кУрятина, бУдемо, дОлішній, пІлітковий, дОнька, рЕшето, ЗАгадка.*

3 клас

Наголос на 2-му складі: *фенОмен, везлА, генЕзис, завдАння, абИ де, аджЕ, абИколи, анІж, рукОпис, правОпис, перЕбіг подій, пізнАння, новИй, щавЕль, борОдавка, вимОга, вітчИм, граблІ, дочкА, зубОжіти, зубОжілий, фартУх, подУшка, позАторік, тріскОтнява, ненАвидіти, добУток, квартАл, чорнОзем, чорнОслив, оптОвий, отАман, індУстрія.*

4 клас

На 3-му і подальшому складі: *розв'язАння, сільськогосподАрський, сторінкИ (множина), одинАдцять, кіломЕтр, ідемО, беремО, абИяк, ідетЕ, асиметрІя, бюлетЕнь, навчАння, псевдонІм, кропивА, болотИстий, валовИй, ветеринАрія, інженЕрія, мозолИстий, наздогАд, некролОг, осока, каталОг, бюлетЕнь, рукопИсний, кулінарІя.*

Подвійний наголос: *пОмИлка, зАвждИ, назАвждИ, правОпИсний, прОстИй, слІзьмИ, рОзІр, бАйдУже, кОрИсний, мАбУть, пЕрвІсний, тАкОж.*

Запропонований матеріал вчитель використовує на уроці в процесі виконання вправи «Говорить правильно!». Закріплюється вимова в читанні віршів, невеликих фраз, окремих речень (навіть узятих з виучуваного на уроці тексту), в яких є потрібне слово.

Щоб удосконалити вимову, необхідно працювати над дикцією і постановкою дихання під час читання вголос. На кожному уроці читання в процесі вивчення всього курсу навчання в початкових класах варто практикувати вправи (1–2 хв) для розвитку артикуляційного апарату, а також для постановки дихання.

Використовуючи на уроці спеціальні вправи на вдосконалення техніки читання – зорового сприймання та вимови, а також поглиблюючи розуміння матеріалу, вчитель тим самим активно втручається у процес формування навичок, що дає позитивний результат (див. табл. 1).

Таблиця 1

Результати перевірки техніки читання вголос учнями 3 класу на кінець навчального року

Класи	Нижче норми 50–60 слів	У межах норми 60–80 слів	Понад норму до 160 слів
Контрольний	12,9 %	22,5 %	64,6 %
Експериментальний	2,9 %	2,9 %	94,2 %

Зазначимо, що в тому класі, де вчитель активно втручається у процес формування читацьких навичок, учні читали не тільки швидко, а й правильніше, свідоміше, виразніше.

Навчити дітей добре читати вголос – це лише середина шляху до мети, поставленої перед сучасним учителем. Вищим щаблем є таке навчання учнів читати мовчки, за якого кожен досягне оптимального рівня динамічного читання.

Динамічним є зорове, швидке, свідоме і творче читання. Розкриємо суть кожного компонента, що входить у визначення. Досконале читання – зорове, воно характеризується вмінням читача сприймати інформацію зором, уникаючи слух. Швидке читання має широкий діапазон швидкості (від 300 до 800 слів за хвилину). В процесі свідомого читання вловлюється не тільки предметний зміст (фабула) тексту, а й визначається ставлення до прочитаного, сприймаються особливості емоційно-образного, естетичного змісту тексту. Творче читання пов'язане з умінням читача прослідкувати в процесі читання тільки за головною думкою («Що хоче сказати автор?»), а не заглиблюватися у значення окремих частин кожного з речень.

Щоб підготувати учнів початкових класів до такого читання, необхідно з другого семестру 1 класу у навчанні мовчазного читання послідовно практикувати систему вправ на збільшення «кута зору», розвиток зорової пам'яті, ліквідацію «бар'єра проговорювання» і скорочення кількості «регресій»; розвиток мовної здогадки, виховання уваги, зосередженості, інтересу до читаного, вдосконалення способів перевірки розуміння прочитаного. У сучасній дидактиці початкової освіти для навчання швидкого читання мовчки активно застосовуються мультимедійні ігрові тренажери, що сприяють легкому регулюванню швидкості та обсягу матеріалу, дозволяють тренувати зір таким чином, щоб він швидко сприймав якомога більший обсяг інформації.

Психологи довели, що одиницею сприймання тексту в досвідчених читців є слово, а не буква, і що текст ми сприймаємо в момент пауз-фіксацій. Відрізок тексту, що сприймається при зупинці, називається «кутом зору». Чим ширший кут зору, тим менше зупинок і вища швидкість читання.

Пришвидшувати читання внаслідок розширення кута зору можливо й іншими методами. Одним з них є моментальне зорове сприймання. Для вправ на розширення кута зору треба підготувати мультимедійний матеріал із записом слів у стовпчик:

Арка	Аул	Акроба т	Атмосфе ра
Армія	Атла с	Автома т	Атракціо н
Акт	Атле т	Агроно м	Аплодисме нти
Атлас	Авто	Апара т	Автомобіль
Атом	Ажу р	Арома т	Акордео н

Учням пропонується за обмежений час (від 5 до 10 с.) прочитати мовчки слова, не розбиваючи на склади, а миттєво впізнаючи їх. Із кожним мультимедійним матеріалом можна працювати кілька уроків, попередньо переставивши слова. Кількість слів поступово збільшується, а час не змінюється.

Щоб не читати слова по складах, а миттєво впізнавати їх, учні повинні навчитися читати згори вниз. Для цього учень спрямовує погляд не на окреме слово, а на весь рядок; розширивши поле зору, погляд ковзає у центрі колонки, трохи коливаючись з одного боку у другий.

Після того, як слова мовчки прочитані на плакатах, необхідно перевірити, наскільки зрозумілі їх значення учням.

Поступово завдання ускладнюємо: для зорового сприймання пропонуємо не окремі слова (оскільки кут зору, за якого сприймається лише одне слово, дуже малий), а словосполучення, написані в колонку по 2–3 і більше слів у рядку, а також уривки творів, де текст набраний вузькими колонками:

1	2
Світить сонце. Знесла курочка яєчко. Зірка з'явилася на небі. Дівчинка вишиває.	Писанка – символ зародження Всесвіту, життя. Її розписували на гусячих, качачих, журавлиних яйцях, а пізніше на курячих. Кожен візерунок на писанці щось означав.

Для індивідуальної роботи з учнями рекомендується використовувати роздруковані таблиці, де тексти набрані подібним чином. Дуже важливо, щоб у кожного учня на уроці була роздрукована таблиця з запланованим для роботи текстом. Учитель пропонує прочитати уривок тексту за обмежений час (0,5–2 хв) залежно від мети, нагадуючи учням про дотримання прийомів читання.

У продовж кількох уроків підряд доцільні такі вправління з різними текстами, які містять однакову кількість слів, щоб домогтися прочитання за той самий час.

Періодично варто давати і такі завдання: «Хто найшвидше прочитає?», «Хто прочитає текст за одну хвилину?», «Прочитай текст і зазнач затратений час».

Подібні завдання учні виконують в процесі роботи над програмовим текстом. Так, третьокласникам

було запропоновано прочитати мовчки один з текстів підручника. Прочитавши, учні мали записати затрачений час (див. табл. 2).

Таблиця 2

Результати поточної перевірки читання

Затрачений час	1–2 хв	2–3 хв	3–4 хв	4–5 хв
Кількість учнів (у %)	35,2	20,5	26,4	17,9

Після читання перевірялось розуміння, запам'ятовування і засвоєння прочитаного твору. Виявилось, що ті учні, які читали швидше, запам'ятали, зрозуміли і засвоїли текст краще, ніж ті, у яких швидкість була нижчою.

Систематичне використання описаної вправи допомагає розвивати в учнів зорову пам'ять, розширювати кут зору, нарощувати швидкість читання, збагачувати словниковий запас, виховувати увагу, зосередженість під час читання.

З нагромадженням читацького досвіду активна артикуляція переходить у пасивну, внутрішню: читаючи мовчки, учні продовжують подумки проговорювати те, що читають; дехто навіть ворухить губами. Отже, зчитувана інформація спрямовується не зоровими, а слуховими каналами, причому швидкість читання не перевищує швидкості мовлення. Подолання бар'єру промовляння – процес важкий, тут не обійтися без обережного підходу й уваги вчителя [1].

У 1 класі у зв'язку з переходом від читання вголос до мовчазного допускається читання пошепки, обмеження вводяться лише на кінець року. У 2 класі читання пошепки вже має зникнути. Досягненню поставленої мети сприяє вправа «Читаючи мовчки, лічи вголос», суть якої полягає в тому, що вчитель демонструє слайд, на якій записане спочатку одне слово (легке), потім два і т. ін., пропонує учням лічити вголос: 1, 2, 3, 4, ..., 10 і одночасно дивитися на слово. Слайд закриває і перевіряє розуміння прочитаного. У такий спосіб зайнято слуховий канал, внутрішня артикуляція переключена на лічбу, інформація під час читання передається безпосередньо в мозок.

Погано, коли читач в'язне в окремих словах чи фразах, перечитує їх, весь час повертаючись назад. Таке читання нераціональне, бо швидко стомлює, вимагає великої затрати енергії, часу і напруження. Необхідно вчити учнів початкових класів читати дуже уважно, не повертатися до прочитаного. Подібні повернення – «регресії» – найчастіше є ознакою нервовості, відсутності зосередження. Дослідники радять: щоб ліквідувати регресії, найкраще закривати прочитаний текст лінійкою рядок за рядком. Ця вправа виховує в учнів волю, терпіння, наполегливість, а також сприяє підвищенню швидкості читання, що залежить не лише від оптичного сприйняття.

Оскільки в процесі читання очі рухаються не лише зліва направо, а й навпаки, тобто регресивно, то завдяки цьому виправляється невдале попереднє сприйняття. Але ж так затримується процес, знижується швидкість читання. В процесі експерименту позбувалися регресій шляхом затуляння аркушем цупкого паперу прочитаних учнями рядків. Цей відомий прийом усуває можливість мимовільної регресії, прискорить читання, але не розуміння тексту. Щоб, позбуваючись регресії, досягти й очікуваного розуміння, варто уважно вивчити зміст, обрати невідомі чи важкі слова – як для усвідомлення, так і для прочитання (скажімо, слова з багатьма приголосними). Перед читанням рекомендуємо записувати їх на мультимедійній дошці, розібрати разом з учнями, особливо приділяючи увагу слабким у навчанні учням. Чим менше в тексті складних слів для учня, тим краще рухається його погляд, рідше відволікається на несподівані перепони, тобто робить менше зупинок. Про це варто пам'ятати: перед кожним важким словом учень зупиняється, розглядає його, намагається прочитати (іноді кілька разів). Унаслідок цього знижується темп, втрачається час, логічний зв'язок слів.

Після першого разу вчитель може запропонувати прочитати цей текст або окремий смисловий блок вдруге з обліком часу. Розуміння змісту перевіряється контрольними запитаннями. Такі вправи проводяться 2-3 рази за урок. Після кожного підходу й фіксування часу варто робити паузу, щоб учні перепочили. При цьому вони виконують корисні вправи, наприклад, кругові рухи очима, головою, струшують руки, потягуються тощо.

Процес оптичного сприйняття у досвідчених читців завжди включає момент здогадки, передбачення ходу подальшої думки автора. Тому, починаючи з періоду навчання грамоти, доцільно виконувати з учнями вправи спрямовані на розвиток мовної здогадки («Прочитай і здогадайся»).

Другокласникам був запропонований текст з пропущеними буквами (12,6%). Завдання всі виконали правильно і швидко:

У зеленому затиши.... храмі, уся перепле... золотими нитями сонця, на висо.... гінкому стебельці росла луго... цари... – ромаш.... Рівна, висока, з сумно нахи.... набік яскраво-жовтою, у білих ніжних прозо... пелюсто... голів..., ще й зверху прикроплена дріб..... росич....

Кількість пропущених букв поступово зростає, доходячи до 30–35 %.

Основною умовою, якої варто дотримуватись у навчанні учнів початкових класів швидкого читання, є систематична праця над усвідомленням тексту, всіх його слів, словосполучень, фраз. Мета читання – розуміння змісту прочитаного, тоді як техніка читання – тільки засіб для досягнення цієї мети. Поряд з традиційними способами і прийомами перевірки результатів розуміння змісту прочитаного можна користуватися тестуванням. Це простий, зручний, об'єктивний і надійний спосіб перевірки запам'ятовування, розуміння і засвоєння прочитаного.

Названі методи, прийоми і вправи спрямовані на формування в учнів уміння швидко читати мовчки за правильного і творчого впровадження у навчальний процес дають хороші результати (див. табл. 3).

Таблиця 3

Результати перевірки техніки читання мовчки в четвертокласників на кінець навчального року

Клас	Ниже норми до 105 слів	Норма 110–140 слів	Понад норму	
			до 400 слів	500 слів і вище
Контрольний	22,5 %	32,5 %	45 %	-
Експериментальний	-	21,1 %	48,6 %	30,3 %

Розвитку пильності зору та уважності, необхідних для швидкого читання, сприяють вправи типу: прочитайте речення і підкресліть спочатку слова, що позначають предмети, дії, ознаки; слова зі збігом приголосних та голосних: ПГ, ППГ, ПППГ, а також зорові та слухові диктанти; прочитайте речення, знайдіть і підкресліть букви, що позначають голосні, приголосні (тверді та м'які), і ті, що не вимовляються, сполучення *жа, ча, ща, жу, чу, щу, жи, чи, ци*, з знаком м'якшення.

Зорові диктанти доцільно чергувати зі слуховими, оскільки між ними існує певний взаємозв'язок. Коли проводяться вправи для розвитку зорового сприйняття, одночасно вдосконалюються і слухові. Для цього добираємо речення або невеликі тексти з підручника. Проговорюємо чи записуємо на дошці і показуємо на короткий час без повтору. Це спонукає учнів зосередитися, прочитати уважно і швидко, а потім відтворити. Слухові і зорові диктанти рекомендуємо проводити 1–2 рази на 10 днів. Обсяг речень (текстів) збільшуємо поступово, а час експозиції (показу) або читання обмежуємо. Тексти пропонуємо приблизно такі:

Перший клас. *Тане сніг. Іде дощ. Небо похмурило. Микола захворів. Поле потемніло.*

Другий клас. *Читай книгу. Стефанія йшла зі школи. Зеленіють сади і поля. Наша сім'я живе дружно. Був теплий весняний день. Насунули важкі хмари.*

Третій – четвертий класи. *Київ – столиця нашої Батьківщини. Учні підливають розсаду. Козаки з'їхалися на зустріч. Треба бути чесним і добрим. Хрести сяють над Софійським собором у Києві. Влітку наша сім'я відпочивала на Дніпрі.*

Читання – основний метод роботи з текстом. Тож на читання з учнями початкових класів, за нашою методикою, варто виділяти на уроці не менше 30 хв. Учням пропонуємо читати підряд і частинами, вибірково, з коментарем, самостійно, отримавши певні завдання. Це допомагає зрозуміти систему образів твору, його логіку, емоційність, усвідомити зміст і форму. Та найголовніше – навчити переказувати, міркувати, співпереживати.

Уміння читати свідомо успішно формується під час самостійної роботи над текстом. Варто пропонувати учням знайти відповідь на запитання, що потребує не лише відтворення прочитаного, а його узагальнення. Такі завдання учні виконують майже на кожному уроці.

Для автоматизації навички читання важливо переключати увагу учня з самого процесу на осмислення змісту прочитаного. Тут корисні вправи, які спонукають учня розв'язувати «маленькі розумові завдання» відповідно до змісту оповідання: відгадувати загадки, продовжувати незакінчені оповідання тощо[5].

Усвідомити зміст тексту неможливо без точного прочитання кожного слова і речення. Учнів треба вчити читати правильно і плавно. Порушення плавності призводить до «кострубатого» читання, зайвих пауз між словами та словосполученнями, а інколи й до читання складами. Тому варто уважно слідкувати, щоб дібрані для тренувань речення учні читали з відповідною інтонацією, яка передбачається змістом і кінцевими розділовими знаками, дотримувалися їх і в середині речення, а також правильно розставляли логічні наголоси.

Працюючи над творами, необхідно дбати про формування навички виразного читання. А це не вдається без усвідомлення змісту й ідеї прочитаного. Тут стають у пригоді такі вправи:

1. Підготовка до читання твору за ролями.
2. Виявлення загального настрою, що виникає у читача під час читання твору.
3. Підготовка й проведення конкурсу читців: вибір учнями віршів за власним уподобанням; попереднє їх прочитання, щоб відразу було зрозуміло: твір подобається читцю.

4. Акцентування на художніх засобах мови, знайдених письменником. Наприклад, які рядки вірша дають змогу не тільки побачити окремі картини, а й почути звуки, відчуті запахи?

Виробленню вмінь учнів швидко читати сприяє також кількаразове звернення до того самого тексту. А щоб учням не було нудно його перечитувати, варто урізноманітнювати роботу: практикувати завдання прочитати виразно, вибірково, зробити певний висновок, узагальнення тощо. Це потребує від учнів поглибленого осмислення змісту, висловлення власних суджень щодо прочитаного.

Для вдосконалення навичок 1–2 рази на тиждень варто практикувати напівголосне читання, особливо корисне для учнів, які ще є недостатньо вправними в читанні.

Звичайно, що учні мають різні читацькі навички. Тому, готуючись до уроку, варто продумувати форми і методи індивідуальної роботи з ними: одним треба поліпшувати техніку читання, іншим – удосконалювати вже сформовані вміння. Для сильних учнів варто добирати додаткову літературу (інформацію з інтернет ресурсів, вправи), важливо ускладнювати вимоги до домашньої роботи, наприклад, проілюструвати головну думку твору малюнком. Потім за учнівськими малюнками варто проводити вибіркоче читання під час перевірки домашнього завдання, переказування тексту, при складанні плану переказу і т. ін.

Перелічені види завдань, а також жести, міміка, забарвлення голосу, темп – усе варто спрямовувати на вироблення в учнів потрібної техніки читання.

Учні початкових класів здатні сприймати великий обсяг інформації. Ці потенційні можливості варто реалізувати. Адже швидке мовчазне читання – один зі шляхів підвищення якості навчання та когнітивного розвитку особистості.

Список використаної літератури

1. Білявська Т. М. Методика навчання літературного читання. Миколаїв: СПД Румянцева, 2017. 109 с.
2. Джебелей О. Диференційований підхід до формування навички читання. *Початкова освіта*. Київ, 2012. № 10. С. 3.
3. Качак Т. Дитяча література та методика навчання літературного читання: методичні рекомендації. Івано-Франківськ, 2020. 62 с.
4. Сіранчук Н. М. Формування лексичної компетентності в учнів початкових класів на уроках української мови: монографія. Київ: Центр учбової літератури, 2017. 288 с.
5. Торчинська Т. А., Гарачук Т. В. Методика навчання літературного читання: навчальний посібник. Умань: ВПЦ «Візаві», 2017. 133 с.

METHODS AND TRAINING TOOLS OF FORMING THE READING TECHNIQUE OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS

Siranchuk Nataliia

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor at the Department of Primary Education
Borys Grinchenko Kyiv University

Introduction. *The article identifies and experimentally proves the effectiveness of methods and training tools for the formation of reading techniques in primary classes. It has been established that the quality and effectiveness of education mainly depend on the methodological skills of the teacher. The search for the most effective teaching methods is inextricably linked to the improvement of the lesson, its content and structure since it is the main form of organization of educational activities of pupils.*

Primary school teachers strive to ensure that the literary reading classes leave positive impressions in the consciousness of each pupil, and optimize the moral, mental, emotional, aesthetic and linguistic development of applicants for primary education so that they develop an interest in the book, a love of reading, skills and skills useful for life and self-education.

Purpose. *The article aims to disclose the most effective methods and techniques of teaching to read, which are inextricably linked to the improvement of the lesson, its content and structure since it was and remains the main form of organization of educational activities of pupils.*

Methods. *In the process of research, the author used a comparative analysis of all parameters of reading skills. Namely: analysis of the way of reading of pupils, analysis of correctness of reading of pupils, analysis of expressiveness of reading of pupils, analysis of pace of reading of pupils, analysis of comprehension of pupils.*

Results. *The results of the study allowed confirming the effectiveness of experimental methods of development of reading techniques of junior pupils by using the methods and training tools of teaching described in the article.*

For the formation of pupils' attentiveness to the literal composition of words effective exercises focused on the formation of attention beginning with the study of letters. The basis of this work is defined by the words picked up by the teacher from the text, and other words with slight differences in the letter syllable.

The smaller the number of complex words for the pupils, the better his look moves, less often distracted by unexpected obstacles, that is, makes fewer stops. It is worth remembering: before each difficult word the student

stops, considers it, tries to read, sometimes several times. As a result, the pace is reduced; time is lost, logical connection of words is.

Originality. The scientific originality of the results of the study consists of the correct approximation of the methods of formation of the reading technique of junior pupils.

Conclusion. The main conclusion: Developing the ability of pupils to expand their own knowledge is possible only when the teacher teaches each pupil to read consciously, quickly, and correctly.

Forming reading skills aloud helps the system of techniques and exercises that improve visual perception and pronunciation, as well as promote the synthesis of perception and understanding.

Key words: Conscious Reading, Rapid Reading, Correct Reading, Visual Perception, Pronunciation, Synthesis of Perception and Understanding.

References

1. Bilyavska, T. M. (2017). *Metodyka navchannia literaturnoho chytannia*. [Methods of teaching literary reading]. Mykolaiv: SPD Rummyantseva. [in Ukrainian].
2. Jezhelei, O. (2012). Dyferentsiiiovanyi pidkhid do formuvannia navychky chytannia. [Differentiated approach to the formation of reading skills]. *Pochatkova osvita – Primary education*, 10, 3. [in Ukrainian].
3. Kachak, T. (2020). *Dytiacha literatura ta metodyka navchannia literaturnoho chytannia*. [Children's literature and methods of teaching literary reading]. Ivano-Frankivsk, Ukraine. [in Ukrainian].
4. Siranchuk, N.M. (2017). *Formuvannia leksychnoi kompetentnosti v uchniv pochatkovykh klasiv na urokakh ukrainskoi movy* [Formation of lexical competence in primary school students in Ukrainian language lessons] Kyiv: Center for Educational Literature. [in Ukrainian].
5. Torchynska, T.A., & Harachuk T.V. (2017). *Metodyka navchannia literaturnoho chytannia: navchalnyi posibnyk* [Methods of teaching literary reading: a study guide]. Uman: VОC «Vizavi». [in Ukrainian].

Отримано редакцією 29.03.2023 р.

УДК 373.3:371.26 (064)

DOI: 10.31376/2410-0897-2023-2-52-205-213

МОНІТОРИНГ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ УЧНІВ ЯК ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

Василюк Алла Володимирівна

доктор педагогічних наук, доцент

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського

e-mail: allawasyluk@gmail.com

ORCID ID: 0000-0001-6542-5649

Кіт Галина Григорівна

кандидат педагогічних наук, доцент

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського

e-mail: galinakit12@gmail.com

ORCID ID: 0000-0003-2986-9079

Якість освіти є одним із важливих показників, за яким визначають результативність та ефективність системи освіти. В Україні розроблено та запроваджено національну систему моніторингу якості освіти, яка оцінює наявний стан освітньої системи, допомагає виробляти обґрунтовані управлінські рішення, що забезпечать її успішний розвиток. У статті розкрито поняття «якість освіти», «моніторинг якості освіти», критерії оцінювання навчальних досягнень молодших школярів. Акцентовано на тому, що моніторинг якості початкової освіти будується на особистісних досягненнях учня, сформованих компетентностях, показано специфіку формувального оцінювання. Проаналізовано портфоліо учня як ефективний інструмент здійснення моніторингу якості освіти в Новій українській школі. Зроблено висновок, що моніторинг якості освіти є ефективним засобом практичної реалізації завдань модернізації освіти, активізації діяльності всіх учасників освітнього процесу.

Ключові слова: початкова освіта, якість освіти, моніторинг, особистісні досягнення та компетентності учнів.

Постановка проблеми. Якість освіти є одним з важливих показників, за яким визначають результативність та ефективність системи освіти. Однак останнім часом **загрозливими викликами для неї стали пандемія Covid-19 та російсько-українська війна**. За даними міжнародного дитячого фонду ЮНІСЕФ, біля 2,2 мільйона українських дітей перебувають в інших країнах, фактично двоє з трьох дітей переміщені внаслідок бойових дій. Ускладнюють забезпечення належного навчання учнів нестача вчителів, відсутність бомбосховищ та укриттів у закладах освіти, а також зруйновані школи. Значна частина учнів навчається дистанційно, що створює додаткові труднощі в їх навчанні через поганий або відсутній інтернет, брак гаджетів та ін. Серед інших проблем – великий обсяг матеріалу для самостійного навчання, неможливість навчатися за обраною освітньою програмою, відсутність підручників. Слід урахувувати й